

Natur och erotik : en studie i Ola Hanssons bildspråk

Autor(en): **Ingalsbe, Lori Ann**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **19 (1991)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-858341>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

LORI ANN INGALSBE, LOS ANGELES

Natur och erotik. En studie i Ola Hanssons bildspråk

Ola Hansson har ofta beskrivits som «åttitalsromantiker». Hans naturdiktning som närmar sig den symbolistiska traditionen har aldrig passerat in i det svenska systemet som försöker klassificera litterära epoker inom exakta årtionden. I sin dikt och prosa skildrar Hansson människans innersta själsliv med ett färgrikt naturmåleri, ett bildspråk som har sina rötter i den tidigare romantiken och samtidigt banar väg för modernismen.

Novellsamlingen *Sensitiva amorosa* som utgavs 1887 var på sin tid ett av de mest oförstådda verken i den svenska litteraturen. Berättelserna saknade i viss mån handling, Hanssons stil var svårbegriplig för samtida läsare, och dessutom berörde författaren ett område som då ansågs kontroversiellt och osedligt. Med *Sensitiva* ville Hansson utforska den sexuella instinkts grundläggande natur, dvs. impulserna och sinnestillstånden bakom människans skenbart oförklarliga handlingar. Med det centrala temat «erotik» utvecklade han ett rikt «psykologiskt stämningslandskap» som skulle ge uttryck för sensitivans undermedvetna och okontrollerbara känsloliv i de olika novellerna. I *Sensitiva* frigörs språket från realismens gränser, dess relation till verkligheten blir svävande. En tydlig analogi mellan själsliv och vegetativt liv växer fram, den yttre naturen speglar subjektets inre tillstånd och fördjupar dess psykologiska skildring. Denna studie koncentrerar sig på detta förhållande mellan «natur» och «erotik», hur Hansson systematiskt bygger upp sitt bildspråk omkring denna relation mellan den synliga yttre världen och människans inre, den osynliga sfären. När *Sensitiva* sätts i samband med hans tidigare lyriska produktion, ser vi en bestämd utveckling i Hanssons symbolik, en röd tråd som går igenom hans författarskap.

Genom hela Hanssons verk bekräftar bruket av natursymbolik hans kärlek till den skånska slätten, varifrån han hämtat många av bilderna, och det är med dessa symboler han ger uttryck åt känslor och uppfattningar djupt förankrade i hans psykologiska upplevelser. Som läsare får vi tillgång till författarens inre värld, en sfär väl dold i hans psyke, en värld som han inte kan eller vill skildra på något direkt sätt. Vi läser inte bara en «yttre biografi», utan också en «inre biografi». Men traditionellt sett har *Sensitiva amorosa* oftast betraktats som en «yttre biografi», en spegling av den unge författarens egen situation, dvs. hans svårigheter att komma i närkamp med sin tids härskande moral och sine egna förhållanden. Novellerna har ofta jämförts med Hanssons självbiografiska nyc- kelroman *Resan hem* (1893) som skildrar en olycklig episod i författarens liv. Under sommaren 1886 hade Hansson träffat och förälskat sig i den unga författarinnan Mathilda Kruse som vid den tiden skrev under pseudonymen Stella Kleve. Hanssons kärlek var obesvarad, sommaren tog slut och de skildes, vilket blev en stor besvikelse för författaren. Besvikelsen fördjupades när Mathilda

snart därefter övergav honom och gifte sig med Peter Malling. När den bitterljuva romansen skildras i romanen *Resan hem*, vänder sig hjälten, en mycket lätt förklädd Ola Hansson, i sin frustration till en prostituerad. Men Hansson förnekade att *Sensitiva* skulle läsas biografiskt. När Georg Brandes, en stor beundrare av novellsamlingen, förknippade ångesten och skräcken för det fysiska samlaget med Hanssons erfarenheter med prostituerade, skrev Hansson tillbaka att han ingalunda hade lidit av någon slags sexuell neuros.¹ Han såg sin *Sensitiva* som en vetenskaplig studie av det som sker när personligheten fjättras av samhällets dubbelmoral, ett tema som finns redan i de första diktsamlingarna. Det var tidens dilemma som han skulle utforska, ett dilemma som han utan tvivel också drabbades av själv. Vi kan använda Hanssons symbolik som en nyckel till författarens «inre biografi» och följa en utveckling i hans idévärld omkring detta tema.

Ola Hanssons bildspråk kan anknytas till hans dåtida vetenskapliga intressen som belyser hans inställning. Redan i början av 80-talet var författaren väl beläst i tidens moderna spekulativa filosofi och psykologi. Bland annat tog han starkt intryck av Eduard von Hartmanns *Philosophie des Unbewußten* (1869), såväl som Carl du Prels *Die Philosophie der Mystik* (1885). Båda verken, som uppfattar det odmedvetna som en dunkel makt som dirigerar människans handlingar, står som milstolpar i tysk metafysik och mysticism. Men kanske den viktigaste händelsen i samband med *Sensitiva amorosa* var Hanssons upptäckt av Karl von Reichenbach, vars *Der sensitive Mensch und die Pflanzenwelt* blir aktningsfullt citerat i du Prel. Hansson-forskningen konstaterar att författaren läste om Reichenbachs teorier under första delen av 1885, strax efter publiceringen av du Prels bok. Inte bara har Reichenbachs *Der sensitive Mensch und die Pflanzenwelt* antagligen inspirerat växtsymbolen i titeln *Sensitiva amorosa*, utan också lagt grunden till dess psykologi som på ett mycket invecklat sätt sammanvävs med den skildrade vegetativa världen. Den tyska filosofen sysslade med hypnotism och hemlighetsfulla korrespondenser mellan materian och människan. I sitt metafysiska system försöker Reichenbach förklara obegripliga företeelser med en för vanliga människor icke iakttagbar strålning som han benämner «kraften Od». Han beskriver irrationella impulser, störningar från solen, månen, färger och ljud, som, omärkliga för den oinvidga, styr sensitivan. Det är de här krafterna hos solen, månen, färger och ljud som vi också möter i *Sensitiva amorosa*, i stort sett samma bilder som Hansson bygger ut sin symbolik med.

Men redan i debutsamlingen *Dikter* (1884) sådde Hansson frön till det själslandskap som är i full blomstring i senare verk som *Sensitiva amorosa*. Detta tyder på att hans läsning av Reichenbach berikade, men inte gav någon direkt modell för hans symbolik, en punkt som också understryker det personliga inslaget i Ola Hanssons bildspråk. Vi kan nämna ett exempel i den lilla dikten «Gallblommor» som beskriver en praktfull flora och samtidigt skildrar den moderna människans öde i det överciviliserade samhälle som undertrycker naturinstinkten. Den vackra gallblomman förblir ofruktbar och vissnar:

¹ LINDSTRÖM (1957: 4).

De svälla och dofta och skina, –
de ståta med fågning tom,
de står der så hjälplöst arma
i all sin rikedom.²

I «Blomsterlif», nästa dikt i den nämnda diktsamlingen, möter vi samma flora när vi kommer in i den mystiska sexuella sfären. Fallosbilden är utpräglad:

Den dunkla vätskan väller
i rötternas fina hår.
I stjelken kedjade celler
den sakta stigande går.³

Ögonblicket då den sexuella akten kulminerat är extasens moment, som tar sig uttryck i det soliga morgonlandskapet:

Så kommer den stora stunden.
Med ljummande morgonbris
det springer ur lätta blunden
i vaggande solguldsdis.⁴

I diktsamlingen *Notturmo* som kommer ut följande år 1885 blir sammansmältningen mellan diktaren och landskapet fullständig, själ och natur blir ett enda levande väsen. Detta får ett starkt uttryck i inledningsdikten:

I sommaraftonens
timmer sena
nu slätten sofver
på kuddar lena.
Jag hör de kvalmtyngda
andedragen
och stillnadt bultande
herteslagen
Och alla celler
af värme bäfva
och alla atomer
dunlätt sväfva
åt alla sidor.
Och allting svinner.
Mitt väsen i
naturen rinner.⁵

I *Notturmo* blir kontrasten mellan de olika årstidernas landskap starkare. Kärleken fullbordas i de ljumma vår- och sommarkvällarna med det yppiga växtlivet, och övergångstiden till höst symboliserar en vemodig förvandling från kärleks-

² HANSSON (1884: 56).

³ HANSSON (1884: 58).

⁴ HANSSON (1884: 59).

⁵ HANSSON (1885: 3–5).

lycka till kärlekssorg. Mitt i det dystra höstlandskapet skymtar en kvinnogestalt som förknippas med förruttnelse och död:

Och jag ser ett
vaxblekt anlet
skymta inne
i naket snår,
ser en sid och månhvit dräkt, ett
tjockt och regnvätt
kvinnohår,
ser en hukad
skepnad midt i
alltings död och
förruttnelse. . . .⁶

I *Notturmo*-sviten visar författaren överhuvudtaget en stark förkärlek för afton och skymning. Kvällningen för diktaren in i somnambulistens underbara, mystiska värld, där känslor och fysiska fenomen blir ett, ofta starkt präglade av vemod eller ångest. I *Sensitiva amorosa* integreras symboliken med naturens övergångstider ännu mera i texten, samtidigt inträffar en stegring i aftonlandskapets melankoli. På ett mycket raffinerat sätt målar Hansson en bakgrund som speglar det som händer inom de olika personerna, och det är framför allt en osund, undertryckt erotik som skildras. Med sitt bildspråk ger Hansson oss inblick i denna aspekt av de mänskliga villkoren som annars skulle ligga djupt begraven i det undermedvetna.

Första novellen i *Sensitiva amorosa* fungerar som en inledning till hela verket och understryker Hanssons uppfattning om de fysiska och vegetativa processer som styr människans inre psyke. Följande citat kan stå som en sammanfattning av det som hittills diskuterats. Hansson «förklarar» det som han skildrar i de övriga novellerna, människans erotik som inte kan förklaras, just för att hon styrs av underliggande krafter i sin natur, impulser som växer och gror inom henne. I skymningen skapar han en stämning som är melankolisk, dekadent:

Ser du, där växer i det moderna samhällets överkultiverade jordmån en underlig och sällsam ört, som heter *Sensitiva amorosa*. Dess kronblads ådror äro fyllda av morbida oljor, dess doft har en sjuklig sötma, och dess kolorit är dämpad som dagern i ett sjukrum med nedrullade gardiner och skär som en döende aftonrodnad. Om du letar i ditt eget och dina vänners liv, skall du finna många skiftande varieteter av den; och vore jag som du, skulle jag plocka några sådana och sälja dem på torget - - -⁷

Liksom i dikterna skildrar Hansson sina kvinnogestalter med en blomsymbolik. Han beskriver en ung brud med «utsökt själsfinhet, liksom en sällsynt färgnyans hos en allmän blomma» (s. 31), hon jämförs med en «solvarm vårdag, då livet flödar över sina bräddar i blomsteroljornas doftande och prunkande råga»

⁶ HANSSON (1885: 34–35).

⁷ HANSSON (1919: 12–13). Vidare hänvisningar till detta verk noteras i texten.

(s. 27). Diktarens funderingar över den unga kvinnans känsloliv uttrycks i samband med hennes reaktion inför sommarlandskapet när han skriver att hon «smidig och förfinad i intelligens och känsla, kunde njuta essensen i detta landskap, dess finaste arom och dess flyktigaste bouquet, såsom man njuter en utsökt parfym eller gammalt vin . . .» (s. 31). I den nionde novellen beskriver han en annan kvinna som berättaren har blivit fäst vid i ett «förhållande» som kan njutas endast på betryggande avstånd. Han skriver: «Hon var som ett fint blomster som blottar sin sjukliga fågring i höstsolen och mitt i en döende natur» (s. 81).

Här i samlingens sista novell ser vi återigen samma väder- och årstidssymbolik. När författaren börjar «Det var redan november, träden stodo nakna, och bladen ruttnade på marken, våta och smutsiga», blir vi som läsare varnade för det som kommer att följa, att det här handlar om en sjuklig erotisk upplevelse som inte fullbordas under naturens normala förlopp (s. 77). Stämningen är nästan överdrivet tryckande och svärmodig: «En våt höstdimma hängde tungt ned inne över grenarna, det var som om själva den grå luften sänkt sig och tyngde på det spensliga kvistnätet, och vätan gled ut i droppar, som växte och växte, lossnade och föllo» (s. 77). Tiden på dygnet, «kvällningen, i den sena eftermiddagstimmen innan skymningen kommer», blir också ett tecken på den sorgesamma episoden som ska utveckla sig (s. 77). Landskapet beskrivs som ljudlöst, också ett uttryck för sensitivans fattiga, depraverade inre tillstånd. Berättaren meddelar hur mannens ord hade varit «så melankoliskt tunga som dropparna ensamhetstysta plaskande omkring oss» (s. 78).

När den tungsinta mannen betraktar den unga kvinnan för första gången sätts hon i direkt samband med sin melankoliska omgivning:

. . . och det var i detta ansikte, i draget kring munnen och i de mörkblå ögonens blick något av samma skumma, smärtsamma sorg som i senhöstlandskapet omkring oss . . . hon stod alltjämnt kvar i samma ställning, orörlig, ensam, fri mot den grå luften, en svärmodig senhöstsyn och en förkroppsligad skymningsstämning. (s. 78)

Under berättelsens lopp växlar paret aldrig ett ord med varandra, men den sällsamma, outtalade kärlek som mannen känner för den unga kvinnan förändrar hela hans liv, vilket kommer till uttryck i hans upplevelse av naturen. De två älskande måste stå som «två skrämnda djur i ovädret», han tänker för sig själv: «vi måste låta livet brusa fram över oss, det trista, onda, förfärliga livet» (s. 85).

De få korta ögonblicken då kärleken kan frodas inträffar alltid under sommarens varma, soliga dagar. Femte novellens unga par går tillsammans «liksom Adam och Eva i paradiset» under sommarsolen, men den unge fästmannen känner sig tvungen att slita sig lös ur förhållandet under det att hans ångest växer med den kommande hösten. När han slår upp förlovningen blir det på en sensommarkväll:

. . . jorden låg där nere som en liten platt mörk rundel, och himlen spände sig däruppe som ett stort ljust valv, den röda fullmånen med sin sotteckning höjde sig cirkelrund över skogsranden, och över nejden hängde denna tunga stillhet, som är som en stum namnlös smärta, vilken du känner ända in i din själ. (s. 52)

Han kan inte erbjuda någon förklaring till sina handlingar. Berättaren ger följande kommentar om sin vän i ett försök att förstå det sjuka inslaget i hans väsen, ett uttalande som har en starkt naturalistisk dragning:

Det var som ett svampigt groddämne legat gömt i faderns säd och i moderns ägg och efter befruktningen börjat spira i själva embryonet till denna organism och sedan brett sig genom hela cellvävnaden och blivit så intimt infiltrerat i denna, att det förmådde skjuta en eller annan fin rottråd i varje produkt av dess verksamhet, varje förnimmele, varje sinnesrörelse, varje stämning, varje tanke, varje viljeakt och handlingsansats. (s. 44)

Det här var bara några exempel på Ola Hanssons symbolik i *Sensitiva amorosa* för att visa hur bildspråket i detta verk är systematiskt uppbyggt och hur det hänger samman med hans tidigare litterära produktion. En större, mera omfattande studie skulle kunna vidareutveckla det som vi belyst här. Vi ser också spår av denna natursymbolik i de verk som följer *Sensitiva amorosa* – i *Parias* (1888), i *Resan hem* (1894) och *Slättbyhistorier* (1926), för att nämna några. Det är intressant att Hansson tog upp gallblomsmotivet från sin första diktsamling när han litterärt skulle skildra Stella Kleve-affären sju år senare i novellen «Gallblomman» i *Tidens kvinnor*, först utkommen på tyska som *Alltagsfrauen* 1891. Med symboliken «natur och erotik» anknyts berättelsen till Hanssons tidigare författarskap, samtidigt berikad genom integreringen av «inre biografi» och «yttre biografi». «Gallblomman» avmålar en enstaka episod i Hanssons liv men uttrycker på en mycket viktigare, symbolisk nivå samma tema som vi har följt genom hans författarskap – den undertryckta sexualiteten. Författaren intensifierar läsoplevelsen, han beskriver inte bara den yttre handlingen utan också den mera abstrakta, svårtillgängliga idé- och känslvärlden bakom den. Framför allt är det Ola Hanssons vackra bildspråk som öppnar denna depressiva och dekadenta värld för oss som läsare – och gör hans litterära budskap rikare.

NIELS INGWERSEN, MADISON

Romantikens sprængte rammer

De to følgende citater skulle gøre det klart hvorfor det er nødvendigt at holde kongresser om Romantikken og dens væsen:

Vi er dog ikke i Stand til at give en nogenlunde udtømmende og entydig Definition af Begrebet Romantik, og man maa derfor stole paa, at alle uden videre ved, hvad det drejer sig om. Samtidig trøster vi os med, at det ikke er lykkedes nogen – hverken